Актуальна тема номера:
“Національна доктрина кримінального процесуального права”

Оксана Капліна

докторка юридичних наук, професорка,
членкиня-кореспондентка НАПрН України,
завідувачка кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ВСТУПНЕ СЛОВО

Шановні читачі! Вашій увазі пропонується черговий номер журналу “Право України”, актуальна тема якого “Національна доктрина кримінального процесуального права”.

У сучасному правознавстві термін “правова доктрина” є багатоаспектним. Він не отримав сталого однозначного розуміння серед науковців та практиків. Узагальнюючи існуючі підходи, можна зробити висновок, що це поняття використовується у трьох значеннях. Зокрема, в загальноправовому аспекті під юридичною доктриною розуміють юридичну науку загалом або домінуючі правові концепції та теорії, що існують у суспільстві. У державно-правовому аспекті поняття “правова доктрина” вживається для позначення офіційно визнаного державою документа концептуального характеру. У спеціально-юридичному розумінні цим терміном позначаються наукові думки, погляди знаних фахівців у галузі права, які містяться у наукових текстах. Саме це значення, за задумом редакції, було покладено в основу актуальної теми цього номера журналу, в якому доктрина кримінального процесуального права представлена низкою цікавих і змістовних статей знаних науковців.

Хочеться звернути увагу читачів на статтю Ю. Аленіна та А. Мурзановської “Методологія кримінально-процесуальної науки: сучасний стан і перспективи розвитку”. Методологія науки кримінального процесуального права своїм призначенням має забезпечення високого рівня якості й ефективності наукових досліджень. Правильне обрання системи методів, що стають підґрунтям наукового пошуку, надає дослідженням фундаментального характеру, вказує на ті відправні світоглядні, філо-

© Оксана Капліна, 2019

софські та логіко-гносеологічні засади, які дослідник обирає як засоби наукового пізнання. Саме тому проблеми методології постійно привертають увагу науковців. Однак, на відміну від методології загальнотеоретичної юриспруденції, розробленню методології науки кримінального процесуального права присвячена недостатня увага вчених. Саме тому Ю. Аленін та А. Мурзановська зосереджуються на проблемах методології кримінальної процесуальної науки, її сучасному стані та перспективах розвитку. Вчені зазначають, що сьогодні актуальність розробки проблем методології кримінальної процесуальної науки обумовлена передусім широкомасштабними та кардинальними змінами у вітчизняному кримінальному процесуальному праві, стрімким розвитком науково-технічної революції, оновленням системи знань, збільшенням обсягу наукової та науково-технічної інформації.

Автори звертаються до проблем поняття, принципів методології, узагальнюють різноманітні методологічні підходи, що існують у науці, розглядають загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження, звертають особливу увагу на евристичні методи та методи дослідження електронної складової кримінального провадження, а також визначають власне бачення структури методології кримінальної процесуальної науки.

Важливе методологічне значення має стаття В. Гмирка "Діяльнісний концепт доведення в суді у реструктуризованому кримінальному процесі(методологічні тези-рефлексії на тему частин 1–2 статті 17 Кримінального процесуального кодексу України)". Перш за все, необхідно зазначити, що спори з приводу майбутнього вітчизняного кримінального процесу не вщухають і досі. Уявляється, що частково вони породжені невирішеністю питання про тип кримінального процесу, який намагалися побудувати розробники кримінального процесуального законодавства в Україні. У Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) явно простежується непослідовність підходів стосовно того, який тип процесу існує в Україні – змагальний чи змішаний, що обумовило існуючі в його тексті протиріччя. Автор у статті зазначає, що в пострадянській кримінальній процесуальній доктрині починає формуватися концептуальна методологічна гіпотеза про потребу реструктуризації кримінального процесу шляхом виведення підсистеми досудового провадження із загальної структури кримінального судочинства. Практичним наслідком цієї констатації має бути здійснення диференційованого правового регулювання двох юридичних феноменів: 1) деформалізованої адміністративно-поліційної детективної діяльності з готування кримінального позову під судовим контролем у формі поліційного дізнання; 2) діяльності суду з розгляду юридичних домагань сторони обвинувачення як кримінально-

www.pravoua.com.ua

го позивача у межах належної правової процедури. Уявляється, що представлена та обґрунтована автором модель може стати методологічним підґрунтям у розвідках науковців, які прагнуть відшукати ідеальну модель кримінального процесу для України, а також предметом для подальших обговорень правового кримінального процесуального майбутнього держави.

Процеси глобалізації та інтеграції міжнародних відносин, зближення правових систем, що зараз відбуваються в усьому світі, створюють сприятливі умови для поступового реформування національної правової системи та сприйняття Україною міжнародно-правових стандартів, які є показником демократичності внутрішнього законодавства будь-якої держави.

Ми давно звикли до використання правниками при спілкуванні таких словосполучень, як "міжнародно-правовий стандарт", "стандарти Ради Європи", "загальновизнані міжнародні норми та принципи", "загальновизнані норми та принципи міжнародного права", "імперативні норми міжнародного права", "загальновизнані норми міжнародних договорів", "універсальні норми міжнародного права", "загальні принципи міжнародного права", "норми, принципи і прецеденти міжнародного права" тощо. Проте, незважаючи на постійне застосування наведених термінів, вони викликають багато дискусій серед науковців, зокрема й у контексті розкриття їх правового змісту. До того ж вчені відзначають виникнення певних методичних складнощів під час пошуків належної дефініції. Підкреслюють ці проблеми термінологічного характеру й автори статті "Система міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України" О. Кучинська та Ю. Циганюк. У своєму дослідженні авторки проаналізували основні підходи до розуміння поняття "міжнародно-правові стандарти", які містяться у вітчизняних та зарубіжних наукових джерелах, у яких розкрито проблемні питання з'ясування сутності міжнародних стандартів у кримінальному процесі України. Звернено увагу, що головним елементом використання міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України є людина, а причиною їх реалізації – необхідність захисту її прав і свобод. Встановлено та проаналізовано основні ознаки системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі України, а також запропоновано авторське бачення їх системи у кримінальному процесі України.

Такий захід забезпечення кримінального провадження, як арешт майна, доволі часто застосовується під час досудового розслідування кримінальних правопорушень і пов'язаний з істотним обмеженням

ПРАВО УКРАЇНИ • 2019 • № 9 • 11-16

прав та законних інтересів осіб, на майно яких може бути накладений арешт, а отже, важливого значення набуває створення належного правового підґрунтя, відповідно до якого застосування цього заходу буде відповідати критеріям правомірності обмеження прав особи. На жаль, можна констатувати, що такого правового інструментарію зараз немає в арсеналі правозастосовників. Глава 17 КПК України "Арешт майна" вже шість разів піддавалася змінам, що свідчить про дефекти нормативного регулювання, які законодавець поспіхом прагнув усунути. Крім того, в юридичній літературі існує багато негативних відгуків щодо унормування чинної процедури накладення арешту на майно, що не сприяє як захисту прав та законних інтересів осіб, на майно яких може бути накладений арешт, так і законності правозастосовної діяльності. КПК України передбачає, що арешт майна може бути накладений, зокрема, з метою забезпечення збереження речових доказів (п. 1 ч. 2 ст. 170). Такий арешт накладається на майно будь-якої фізичної або юридичної особи за наявності достатніх підстав вважати, що воно відповідає критеріям, зазначеним у ст. 98 КПК України, тобто ознакам речових доказів. У зв'язку з цим виникає низка проблемних питань стосовно підстав та умов накладення арешту на майно об'єктів, на які може бути накладений арешт, суб'єктного складу кримінальних процесуальних відносин щодо цього різновиду арешту майна, локального предмета доказування, особливостей захисту прав володільця такого майна, оскарження арешту майна, пропорційності застосування цього різновиду арешту майна, що відображає його специфіку порівняно з іншими різновидами арешту майна. Ці та інші проблемні питання розкриваються у статті І. Гловюк та І. Зіньковського "Арешт майна з метою збереження речових доказів: проблеми застосування у сучасному кримінальному провадженні".

Продовжуючи актуальну тему захисту права власності особи, на майно якої може бути накладений арешт, О. Капліна та О. Котова у своїй статті "Критерії правомірності обмеження права власності під час арешту майна у кримінальному провадженні в світлі практики Європейського суду з прав людини" розкривають критерії правомірності обмеження права власності під час арешту майна в світлі практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Авторки, на підставі прецедентної практики ЄСПЛ, детально аналізують зазначені критерії – законність, легітимну мету, необхідність у демократичному суспільстві. Підкреслюється, що розробка критеріїв правомірності обмеження прав особи у кримінальному провадженні є актуальною у зв'язку з тим, що під час застосування арешту майна законодавець вимагає від слідчих суддів враховувати, серед іншого, розумність і співрозмірність обмеження права власності

www.pravoua.com.ua

завданням кримінального провадження, а також застосовувати найменш обтяжливий спосіб арешту, який не призведе до зупинення або надмірного обмеження правомірної підприємницької діяльності особи, або інших наслідків, які суттєво позначаються на інтересах інших осіб.

У статті розроблена та запропонована модель логічної аргументації, дотримуючись якої слідчі судді зможуть правильно сформулювати мотивувальну частину рішення про задоволення або відмову в задоволенні клопотання про арешт майна. У нагоді така модель буде й слідчим та прокурорам, які складають клопотання про арешт майна.

До проблем цивільно-правової відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі звертаються М. Шумило та О. Андрушко у статті "Цивільно-правова відповідальність за правопорушення у кримінальному процесі: система нормативних лабіринтів та пошук концепції". Ця тема й досі залишається не просто актуальною, а й соціально зумовленою, оскільки в доктрині кримінального процесу не розроблено чіткої концепції відповідальності держави за порушення прав та законних інтересів особи під час протиправних дій органів охорони правопорядку та суду. Крім того, актуальність теми зумовлюється невирішеністю галузевої належності інституту відповідальності держави перед особою; проблемами використовуваної термінології, яка перевантажена оцінними поняттями, має чимало термінів із синонімічною варіативністю, а також прогалиністю нормативного регулювання.

Хочеться також особливу увагу звернути на доктринальні розробки, представлені у статті знаних представників львівської школи кримінального процесуального права В. Нора та Н. Бобечко "Мотивованість судових рішень із питань передачі кримінального провадження на розгляд вищих судових підрозділів верховного суду та за наслідками касаційного розгляду". З упевненістю можна сказати, що це одна з перших статей, в якій ставляться та вирішуються найактуальніші питання, пов'язані з визначенням поняття "подібні правовідносини" та "виключна правова проблема". Верховний Суд, який функціонує понад рік, належним чином не роз'яснив суть зазначених категорій, що значно ускладнює виконання ним завдання щодо забезпечення єдності та сталості судової практики. Спираючись на узагальнення судової практики, у статті зроблено висновок, що загалом рівень мотивованості рішень Верховного Суду з підстав передачі кримінального провадження на розгляд вищого судового підрозділу є достатньо високим, однак в окремих аспектах його доцільно удосконалити, оскільки іноді в судових рішеннях міститься часткова мотивація, або у мотивувальній частині деяких із рішень поряд із належними засобами аргумен-

тації використовуються тези, що не стосуються правової ситуації, яка розглядається судом касаційної інстанції. Із позицією науковців із цих актуальних питань правозастосування ми запрошуємо читачів ознайомитися на сторінках журналу.

Сподіваємося, шановні колеги та поважні читачі, що питання, які порушуються у статтях, викличуть жвавий інтерес і дискусію на сторінках видання, а висновки, зроблені авторами, будуть враховані законодавцем, збагатять доктрину кримінального процесу та стануть пріоритетними напрямами державної політики, націленої на вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства.